А то ще було так.

Надходив весняний, запашний вечір напередодні храмового свята. В селі дзвонили до вечерні, богомольні баби світили по хатах лампадки, а на цвинтарі готували величезні казани для храмового меду. Навпроти церкви коло школи гурт школярів, докінчуючи суботник, працював у саду й на городі і разом змагався із церковним настроєм, що, здавалось, висів над селом туманом. Тільки долетить до вуха вечоровий дзвін, одразу їм здається, що все навкруги одміняється: засмердить ладаном, зачадить свічками, понесе попами та кадилами. Навіть легенькі рожеві хмаринки в небі здадуться тими горщиками з медом, що варять у них баби на храмах для старців та попів. Кинуться діти щиро за сапи, заспівають усі в один гурт: "Долой, долой монахов..." Налетить весняний вітерець, трусне на голови школярам весняним з дерева цвітом, запахне яблунями, й церковна обмара помало зникне.

Аж ось загуло по селу щось грізне: "Коло церкви... до церкви..." І стала насувати хмара, чорна й брудна. Школярі покинули сапи й пошуміли, схвильовані до церкви. Весняний вітрець, що товаришував з ними, затесавшись у гурт, піддавав духу, свистів в уші: "Глядіть, товариші, не піддавайтесь!.. Ми їм..."

В селі гомін, біготня. Баби й молодиці, на ходу застібаючись, нашвидку витираючи руки, так хурчали спідницями, що можна було подумати, ніби там під крамом замість ніг у них були, пробачте, коров'ячі ратиці: аж земля стугоніла. Бігли всі до цвинтаря. їх перепиняли:

— Що там? Що то?

— Чудо! Чудо! Чудо проявилося. Приїхав до нас звідкілясь на храм безногий каліка, грає на струнах із простого валу. Грішні нічого не чують, а праведні, що шанують свято, ходять до церкви і роздають милостиню, держать пости, чують райські звуки.

— Коло церкви, кажете?

— Коло церкви.

Кидають відра, кидають огонь у печах, летять.

Коло цвинтаря стояв натовп. У середині натовпу в своїй халабуді, на возі, сидів каліка, попідруки закутаний подушками та ряднами. На виду він — молодий, з весняною смагою на червоних щоках, з голеними по-новому вусами. Він справді невміло держав у руках скрипку й водив абияк смичком по валових струнах. Ніяких звуків не було чути, звичайно, а замість звуків мімікою і очима "святий" доводив тільки, що грав він якусь церковну мелодію. Тиша була мертва. Люди стояли, як скеля. Більшість' здивовано, крадькома перезирались, ніби перепитуючи одно одного. Чоловіки — ті одверто "баранами" дивились на каліку, ніяково лупаючи очима.

По один бік воза стояв, як на, варті, брат каліки — височенний дядько-бородань, обличчям дуже схожий на каліку, він раз по раз хльоскав батогом на дітей, одганяючи їх, як горобців од проса. Школярі ордою налягали з такими жадібно-допитливими очима, що зразу було видно: допусти цих вандалів ближче — і все чудо вони зразу зведуть нанівець.

А по другий бік халабуди вартувала цікава молодичка з червоним чогось носом. Ця інформувала православних докладніше. Кидаючи одночасно зажерливі, хижі погляди в халабуду, коли туди хто-небудь клав шматок полотна, крашанки чи кидав мідяка у квітчасту глиняну мисочку миргородського виробу, вона разом з тим стиха розповідала декому з бабів про те, як позбувся каліка ніг.

На молодиці була старовинна плахта, голова її була вив'язана по-старосвітському, проте "опрацьовувала" селянські голови вона не гірше якої язикатої черниці, навіть цитуючи з святого письма: "А хто має віри

хоч із зерно горчишне і скаже горі сій: перейди туди! — і вона перейде..." Деякі з селян приходили, сміючись з веселим блиском в очах — дослухались, знизували плечима, і в очі їм вступав туман.

Ось старий дід з люлькою в руках і під чаркою. Він ще не знає, в чім річ, весело підморгує музиці, підбадьорює його, голосно на весь майдан:

— Що ж ти граєш, що й не чути тебе? Ти такої утни, щоб аж...

— Це! Чи!.. Гу-гу-гу!.. — зашуміло, засвистіло, загуло кругом нього. Звідусіль уп'ялися в нього очі, злісні, як оси. Безліч рук сіпає за поли, за рукава. Дід одступає назад, боязко озирається, стиха когось розпитує, і очі його стають великі й лякані... Ставало чогось моторошно.

Прибігли засапані школярі, почали було:

— Що ви їх слухаєте? То ж дурисвіти. Треба роздивитись, який це каліка... Може, це такий каліка, що на нього треба гукнуть міліціонера.

Так де там!

Люди поверталися до дітей спинами, і цілий дощ мідяків демонстративно брязкотів у мисочку, виявляючи одночасно і віру в святого, і обурення до молодих безбожників.

Постояли, послухали.

— Дядю, а чого ж це не чути, що він там грає? — ввічливо й лукаво питали вони величезного дядька.

Той хмурив брови.

— Котрі праведні, ті чують! — казав той і зразу ж доводив це на ділі, підтягуючи за мовчазною скрипкою якогось великоднього тропаря.

А святий музика все витинав щось смичком і пучками на мовчазних струнах і, як дикунський шаман, крутив білками очей.

Зрештою дехто із "праведних жен" взялися хусточками витирати очі. Кругом зашепотіли: "Почули! Почули!..", залупотіли потьмареними очима, як дерево листом. Аж стемніло навкруги. Навіть з'явився острах.

Діти стояли задумані, пригнічені своїм безсиллям перед дикою і темною силою. Далі один жвавіший школярик рішуче труснув головою і промовив до вартового дядька:

— Дядю! Ви таке чуєте, а я — ось яке! — Він затриндикав на губах і пішов по курному шляху навприсядки:

Ой, гоп, та помалу,

Та пошила штани з валу...

На дерев'яних обличчях у чоловіків блиснули осмішки — зашипіли жінки, погасили. Деякі з їх хрестились і накликали на голови дітей небесну кару: "А, побив би вас грім божий!"

І раптом щось глухо загуло, справді десь гримів весняний грім, радісний і грізний... Далі, щось тягнучи за собою, прошумів задиханий, медовий вітерець, такий пройдисвіт, за-

пашний і ласкавий, що так і хотілося впіймати його за бархотиновий хвостик. Слідом за ним, важко перехитуючись з одного боку на другий, закурений, у соломі, з порваним залізним на шиї ланцюгом важко мчав із страхітливим ревом, мов кований з міді, бугай. Загрозливо пригинаючи до землі голову, він сунув просто до цвинтаря у натовп. На ходу часом він

незграбно кокетував своєю могучою силою: легесенько приторкнеться рогом до острішка — і вгору з тріском летіло паліччя, гній, курява.

Кивне привітно головою коло якогось хліва, і од того привітання на душі хололо: цілий ріг од хліва хурчав додолу глиною, цеглою і піском. Знали цього бугая в селі — не одного покалічив.

Все живе летіло перед ним, як пух. Гострий, радісний і зляканий пролунав над майданом дитячий лемент.

— Тікайте! Бугай одірвався!

Ніби бомба розірвалась. Увесь натовп, всі святі і грішні — все розлетілось, як тріски. У цвинтар, на ограду, на дерева. Всю вербу, що одиноко росла над колодязем, аж до самих верхів ніби велетенська обліпила гусінь. Хто не вспів утекти — скам'янів на місці. Все завмерло. Проте переполох на цей раз був даремний. Зрівнялось страховище, бликнуло тудисюди червоними, п'яними вирлами, пройшло, в доброму гуморі, своєю дорогою, нікому не заподіявши лиха. Все скам'яніле почало одживати: сміх, гомін, радість.

Баби вже почали було:

— Бачте, це ради святої людини він не вдарив нікого... Бог так дав...

— Заждіть, а де ж той святий? — хтось запитав, стурбований. Справді, в будці каліки не було. Аж зирк на вербу хтось із школярів:

— А ото ж не він?

На мить усе замовкає. Далі раптом загримів усього натовпу регіт:

— От тобі й каліка! Казали — безногий, а в нього, дивіться, які циби. — Знов вибух реготу.

Зверху на вербі, злодійкувато поводячи очима, справді сидів, попустивши довгі цибаті ноги з гілки, святий музика. Здавалось, справді — перелетів крилами.

Під час переполоху ніхто не звернув уваги, який жах викликав у нього на обличчі бугай, як він засовався був на возі, підіймаючи руки, мов дитина, і, побачивши, що тепер кожне дбає тільки за себе, як він ухопився за полудрабок і "в два счета", по-солдатському, так вилетів із будки, що тільки затріщав маленький візок, як ізопалу, розштовхуючи і перекидаючи людей, вмить вилетів на вербу, вище, ніж сам думав. Тепер він бачив, що погарячився, і не знав, що робити. Злазити з верби йому не було ніякої охоти.

Школярі кинулись дружно в атаку на чоловіків:

— Ага! Ага! Оце у вас всі такі святі?

— Не чортові тобі баби... тьху!

Баби, од сорому червоні, як раки, сердито блискали очима то на того, то на другого, шукаючи, на кого б напастися, і зрештою вкрили мокрим рядном того ж таки каліку, підвівши голови на вербу:

— З отакою пикою ото б я їздив людям очі дерти? А робить!.. Ану, злазь!..

Справа поверталася для святих погано. Родичі святого, побачивши, що непереливки, раптом повернули конячку і почали гнати.

— Ньо! Ньо! Щоб тобі здохла! — Самі тим часом повертались назад, накивували на вербу до святого головою і махали німо руками, щоб доганяв їх.

Святий довго водив очима, як сірко в човні, то пускаючи їх униз, то знову їх боязко здіймаючи. Зрештою наважився і раптом стрибнув із трьохсажневої високості на курний шлях у пісок, перекинувся, схопився, підтяг штани і тільки закурів услід за халабудою.

Школярі качалися од сміху. Реготу було до сліз. Навіть старі баби, немочні й зморщені, з сердитими під очима мішками, навіть і їм непрохані осмішки болісно кривили губи:

— От проява, прости господи...

Прибіг спітнілий міліціонер, оглядається:

— Нема вже? Шкода! А що хіба? Недавно цей каліка грав на цюю ж скрипку в Яреськах на ярмарку. Теревені розводили; горіла десь церков, а він рятував святої Параскеви чудотворну ікону та й позбувся ніг... Тоді уві сні явилася йому свята Параскева й напутила взяти скрипку, начепити струни з валу і йти з нею на люди... Там їх були заарештували — випрохались, божилися, більше не будуть, аж бач...

Оповідача оступив густий натовп:

— А що то за люди?

— А люди вони такі: був дім під бляхою, держали пивну, мали пнів триста бджіл, воли, корови, леваду з святою криницею... Куркулі з-під Хорола.

Дехто аж об поли ударився руками:

— Наздогнати їх!

Наздоганяти було пізно. Халабуда геть-геть уже летіла, як птиця, перехиляючись з одного боку на другий. Розхристаний вітер підпихав її ззаду ногами, головою, коліньми...

Школярі вертались щасливі, шапки їм збиті набакир, обличчя веселі: чадна церковна обмара зникла з села разом із брудною будкою. На душі стало легко, мов чорна хмара розійшлась над головою.

Продув весняний вітрець, шугнув він до тих над західдю сонця рожевих хмар, що здавалися, ніби то баби варили храмові обіди, злетів, поперекидав горщики із бузиновим киселем. Далі ухопив метлище й порозвозив геть на півнеба червоно-фіолетові круги. Потім почав трусити мітлою над землею, і фосфоричним світлом заіскрилося в ставку поміж зеленою осокою* загорівся у шибках, у безверхій хаті на краю села.

Подумав і почав мастити в бузиновий кисіль сонце заходяще, як корж, і впала тоді на землю червона од західдя мла, і настав червоний вечір. І в очах у всіх, хто йшов або їхав проти сонця, і в замріяних очах дівчини, що вийшла до перелазу, і в задуманих, притомлених пастухових, що гнав корови з поля, і навіть в очах мовчазних корів — в усіх їх одсвічували проти сонця переможні, радісні червоні прапорці. Замовк храмовий нудотний дзвін. В червоній вечірній стумі довго ще носили школярі воду з яру на город і кропили лійками капустяну розсаду до вечірньої зорі, як до свічки.

А десь поміж ситником, де латками виблискувала вода, червона, як вино, на все село кумкали жаби в золоті глеки, мов школярі-перваки вичитували цілим класом, роздільно, старанно, слово за словом, як першу лекцію або вечірню молитву: "Долой... долой... монахов...".